

Fadil Ademović, *Četništvo i četnička propaganda u južnoslavenskim zemljama u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.)*. Sarajevo: Kult B i Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2009. Tom I-II. (862 + 612 str.)

Potencijalno zainteresirani čitatelj novog djela magistra, doktora historijskih znanosti, profesora Fadila Ademovića, inače poznatog novinara i publiciste, naći će se zatečen njegovom lako uočljivom VOLUMINOZNOŠĆU, koje *a prima vista* plijenjen interesom šta se krije iza intrigantnog naslova i još više, što se danas rijetko sreće, na 1500 stranica teksta.

Apriorno suočavanje sa djelom takvog obima “čistog” teksta, tj. bez fotografija, tabela, grafikona etc. (dovoljno je “baciti pogled” na sadržaj), navodi na zaključak da se radi i o KAPITALNOJ, KOLOSALNOJ (M. Minić) knjizi o ovoj temi. Što se tiče obimnosti, nalazim zanimljivim spomenuti jednu bizarnu činjenicu koja potencira dojam o voluminoznosti. Daleke 1965. g., kada je delegacija *Instituta za istoriju radničkog pokreta* u Sarajevu imala priliku odnijeti na noge prvi broj “Priloga” (crvene boje) tadašnjem prvom čovjeku Partije u BiH Đuri Pucaru Starom, on je obimom zamjernu knjigu koja mu je uručena popratio riječima: “Ovdje mora da ima nešto veliko, važno i značajno”. Pitam se kako bi, gestom i riječju, bilo popraćeno Ademovićevo djelo!

O temi četništva kao ideologije, pokreta i prakse uopće i u pojedinim dijelovima u bivšoj Jugoslaviji pisali su brojni autori: Jozo Tomašević, Nusret Šehić, Jovan Marjanović, Branko Latas, Enver Redžić, Miloš Minić...). Brojne su i knjige objavljenih dokumenata.

KAPITALNOST Ademovićevo dvotomnog djela proizlazi iz činjenice da su u njemu sadržani odabrani izvodi iz literature, tekstovi dokumenata, građa najrazličitije provenijencije: njemačka, ustaška (NDH), partizanska (NOP-a), italijanska, četnička. DRUGA knjiga posvećena je četničkoj propagandi iz Velike Britanije, a TREĆA se odnosi na istu materiju, ali na području SAD-a (1941.-1945.).

Pandan Ademovićevo (što se tiče provenijencije građe) jesu npr. Redžićevo neprevaziđeno djelo historiografskog karaktera *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu*, u kojem je nedavno preminuli akademik prvi put koristio, takoreći, sve moguće izvore i dokumenta ili knjige (dokumenata) Branka Latasa (*Sarad-*

nja četnika Draže Mihailovića sa okupatorima i ustašama (1941.-1945.) METODOLOŠKI su četiri Ademovićeve knjige, u cjelini gledano, izvrsno zamišljene i isto tako napisane, jer su *volens nolens* moderno utemeljene na zasadama najsvremenije škole ANALISTA, koja zastupa uvažavanje i primjenu “principa dugog trajanja”, tj. procesualnost. Osobno ne znam koliko se Ademović kao istraživač-znanstvenik formalno ili svjesno pridržavao tih zasada, što i nije toliko važno koliko konstatacija da je četništvo tretirao *ab ovo* do njegovog istinskog, mislilo se i definitivnog vojnog kraha – kraja Drugog svjetskog rata.

Najsumarniji uvid u sadržaj ove četiri knjige još više pažljivo, pomno čitanje tu ocjenu eklatantno i potvrđuju. *Četništvo* se kao ideologija i pragma tretiraju – istražuju preko mōra činjenica iz izvora, tekstova, a svaka za sebe i sve zajedno omogućavaju svekolika poređenja i provjere.

Ab ovo pristup od prve knjige I toma (str. 33) prati, mada krajnje reducirano, POSTANAK četničkih udruženja i njihovo organiziranje, zatim četništvo u periodu između dva rata (1918-1941).

Prevalentno za praćenje četništva dovoljna je samo jedna Ademovićeve stranica (br. 37) o programu i opcijama Velike Srbije i kratka, ali suštinski važna tema – o svojatanju BiH i srbiziranju Muslimana/Bošnjaka (logično, cjelovitog pristupa nema bez podrazumijevajućih opcija o “Velikoj Hrvatskoj”, odnosno kroatiziranju Muslimana/Bošnjaka – što, naravno, nije ni bio interes dr. Ademovića).

Neophodno je ukazati na još jednu značajnu i bitnu karakteristiku ove knjige – to je njena sveobuhvatnost, jer “pokriva” analizu četništva i četničke propagande na širokom prostoru južnoslavenskih zemalja.

VREMENSKI, oba toma, odnosno 4 knjige (sa podnaslovima “Sudionici velikih obmana” – I tom i “Drama istorijskog zaokreta” – II tom) prate i četništvo i četničku propagandu u krucijalnom periodu njihove ekspanzije – u periodu Drugog svjetskog rata.

Postavlja se pitanje zašto je *hic et nunc* ovo voluminozno i kapitalno djelo naglašeno kao aktualno, a nije ništa manje ni u projekciji nadolazećeg vremena, rekao bih, trajno značajno.

Dvije pojave, bolje reći dva procesa daju mu te dimenzije koje treba apostrofirati: prvi je (indirektno) vezan za napore koji su evidentni (od 1996.) u EU, a drugi posebno na dijelu bivših jugoslavenskih prostora – Srbiji, BiH – posebno Republici Srpskoj. Zagovornici i akteri i jednog i drugog PROCESA pokušavaju vrlo rigidno i odlučno da stave znak jednakosti između *in ultima linea* nespojivih fenomena. S jedne strane, u EU Deklaracijom iz 1996. pokušavaju se izjednačiti: fašizam, nacizam, staljinizam, komunizam (usprkos katastrofalnim posljedicama za desetina miliona ljudi i jednog i drugog i trećeg i četvrtog fenomena – kako njihovih ideoloških tako i pragmatičnih dimenzija) bez uvažavanja “*diferentiae specificae*” među njima.

S druge strane, na prostoru bivše Jugoslavije posljednjih godina – posebno u Republici Srbiji i Republici Srpskoj – pa čak i među poslanicima nekih partija iz manjeg entiteta (SNSD-a npr.) u radu zajedničkih komisija i parlamentarnih tijela u raznim varijantama – jasno je uočljiv proces izjednačavanja četnika i partizana, predstavnika apsolutno dijametralnih, dispartatnih, nespojivih, u suštini antipodnih suparničkih politika, od kojih je jedna doživjela krajem Drugog svjetskog rata (odnosno NOR-a) vojnički i politički PORAZ, ali očito ne i KRAJ. Na javnoj društvenoj sceni (od parlamentarnih klupa, štampe, publicistike, kvaziznanstvene literature, zasnovane na negiranju historijskih činjenica, revizionizma istih na temelju lažnih, izmišljenih podataka i naglašeno neprihvatljivih interpretacija iz konteksta izvučenih događaja koji bi mogli činjenično opstati, ali ih proces događanja demistificira do ogoljenosti) postoji svojevrsni REVIVAL oživljavanja (činilo se definitivno) “mrtvih” ideja i njihovih idejno-političkih zagovornika, odnosno interpretatora, na čelu sa ličnošću Draže Mihailovića, koji personificira četništvo u svim varijantama.

Ademovićevo dvotomno djelo podijeljeno na 19 dijelova u savršenoj je funkciji apsolutne dekonstrukcije ovog drugog PROCESA, i pojava njegovog derivata značajna je za vrijeme sadašnje, a isto tako i toliko i za nadolazeće doba. Zašto ovo treba reći, tvrditi, pa i ponavljati? Autor dr. Ademović na stranicama sve četiri knjige je na znanstveno utemeljen način – tj. kao dr. povijesnih znanosti, poštujući sva pravila posla kojim se bavi, prvenstveno dokumentirano, izborom ogromne građe – izvora – uvjerljivo pokazao i dokazao, s jedne strane, objektivno, kritički i realno što se događalo, i s druge strane, što se zbog tako moćne i razorne PROPAGANDE nije faktički dogodilo. Ukazao je na neodrživost, treba naglasiti, svojevrsne RABOTE svih onih koji se trse i upinju da izmišljanjem novih ili političko-ideološkom reinterpretacijom historijskih činjenica dokazuju i dokažu, legalno ili neutemeljeno, nešto što ne korespondira sa pukom događajnom historijom, što ne može ni na koji način izdržati kriterije objektivnosti, kritičnosti i – na kraju krajeva – HISTORIJSKE ZNANOSTI.

U jednom od osvrtu na Ademovićevo djelo (na kojem je autor, i to treba spomenuti, radio punih 10 godina i to bez ičije financijske potpore za brojna istraživanja, prikupljajući “kako propagandni materijal, tako i interne korespondencije četničkih oficira međusobno i sa svojim vrhovnim komandantom Dražom Mihailovićem) ocijenjeno je da će “zahvaljujući svojoj... metodološkoj izvrsnosti, biti trajna referenca kada je u pitanju pošast desničarskog revizionizma historije”.¹ Dodao bih da će (možda) pomoći i Ademovićevo kolegi Noelu Malcolmu da u inače dobroj “*Povijesti Bosne. Kratki pregled*” ispravi sramne pasuse rehabilitacije Draže Mihailovića, za kojeg tvrdi da “nema pouzdanih dokaza da je... ikad pozivao Srbe na etnič-

¹ *Dani*, Bosanskohercegovački news magazin. Sarajevo: 12. 2. 2010, 46.

ko čišćenje”.² Malcolm se u (indirektnoj) obrani vojnog ministra Kraljevske vlade u inozemstvu đeneral Dragoljuba – Draže Mihailovića upuštao u tvrdnju da je “jedini dokumenat” koji se često navodi uz Dražino ime iz prosinca 1941. g. “*vjerovatno falsifikat*”, da je to “krivotvorina” regionalnih zapovjednika koji su se nadali da će ona biti prihvaćena kao originalan četnički dokument. Dr. Malcolm, u vezi s pitanjima četništva i uloge Dragoljuba Mihailovića, spekulira do te mjere da navodi mišljenje poznatog autora o četništvu koji prihvaća taj dokument kao originalan, ali se priklanja drugom autoru (Lucienu Karchmaru) koji, navodno, iznosi detaljne i uvjerljive razloge “u prilog mišljenju da je posrijedi falsifikat”³. Svoj stav i ocjene o D. Mihailoviću Malcolm objašnjava njegovom “retorikom” (ustvari, propagandom) i za dokument u kojem se navode đeneralove riječi TVRDNJE (“Gdje god ima srpskih grobova, ono je srpska zemlja.”) piše da nije “pouzdan” datiran, a “ne treba isključiti ni mogućnost“, kako Malcolm kaže, “da je krivotvoren ili pogrešno atribuiran”.⁴ Nadajmo se da će akribični Englez nešto više sam saznati o autentičnosti dokumenata i historijskoj istini o karakteru četništva, četničkoj propagandi i četničkom lideru Draži Mihailoviću i iz Ademovićeve knjige.

Iako Ademovićeva studija tek kreće na “put istine”, zasigurno će doći ubrzo i do sjajnih historičara u Srbiji poput prof. dr. Đorđa Stankovića, šefa Katedre za istoriju Jugoslavije Filozofskog fakulteta u Beogradu, uglednih historičarki Dubravke Stojanović ili Olivera Milosavljević, koje su poodavno utvrdile i pisale da o “šumcima”, tj. pripadnicima “srpskog pokreta otpora” ne postoji niti jedan PISANI DOKUMENT “koji bi mogao da potvrdi da su četnici D. Mihailovića bili antifašisti. U početku su bili deo pokreta otpora protiv okupatora...” – možda patriote, ali na kraju ne i antifašisti. Opće je poznato da su u okviru pokreta otpora postojala dva bloka: komunistički i četnički, da su se prvih mjeseci našli na istoj strani i povremeno surađivali, da se od 2. 11. 1941. g. odvajaju, pa četnici i partizani ulaze u otvoreni sukob, da Churchill od protokolarnog susreta sa D. Simovićem 1941. g. više nije želio “da vidi bilo kog člana jugoslavenske vlade u izbjeglištvu” i da je, usprkos svemu spomenutom, i po mišljenju spomenutih historičara, a i praksi političkog establišmenta u Republici Srbiji i Republici Srpskoj, prisutna potreba za revizijom Drugog svjetskog rata i antifaišizma.⁵

² Zagreb – Sarajevo, Erasmus – Novi Liber – Dani, Sarajevo, 1995, 241.

³ N. Malcolm, 242, bilj. 17.

⁴ Isto, bilj. 18.

⁵ *Dani*, od 26. 12. 2008, 59; Iako su četnici od kraja 1941. g. bili ordinarni kolaboracionisti, nakon brojnih inicijativa, ponajviše lidera Srpskog pokreta obnove (SPO) Vuka Draškovića (tada, nažalost, ministra vanjskih poslova) Skupština Srbije je (21. XII. 2004.) po hitnom

Prilikom posljednjeg boravka u Beogradu (ožujak 2010.) na *Trgu Slavija* zapala mi je za oko nevelika knjižnica *Četnici*. U tekstu u kojem autori objašnjavaju potrebu da se napiše i objavi stoji: “Iako danas postoji veliki broj knjiga koje se bave... problematikom (četnika i četništva – m.o.) one nisu prilagođene uzrastu koji uglavnom ništa nezna o Ravnogorskom pokretu i Draži Mihailoviću... mi (autori – m.o.) to nismo hteli da dozvolimo, jer ISTINA o herojskoj borbi Jugoslavenske vojske u otadžbini pod vođstvom đenerala Draže Mihailovića, zasluđuje počasno mesto u udženicama istorije...”⁶. (spac. podvukao T.I.)

Navedena knjiga i zacijelo karakterističan citat zasigurno navode na zaključak da će borba za povijesnu ISTINU o četništvu potrajati, posebno u Srbiji, a naročito u Bosni i Herecegovini. Ustanovljenje *Ravnogorske spomenice* 1941. Zakonom iz 2004. g. potvrđuje da su napori za reafirmaciju četništva u najvišem predstavničkom i zakonodavnom tijelu Srbije realizirani, čime je susjedna država postala JEDINA zemlja Europe u kojoj su notorni fašisti i faktično izjednačeni sa onima koji su se dosljedno borili i izborili u borbi protiv fašizma. Dok su Kvisling, Peten, Horti, Antonescu i ini trabanti nacifašističkih lidera Ducea – B. Musolinija ili Firera – A. Hitlera bezrezervno osuđeni, u Srbiji i Republici Srpskoj kolaboracionist *par excellance* Dragoljub Draža Mihailović promoviran je u antifašistu. Nimalo ne treba čuditi činjenica da poslanici iz Republike Srpske preko svoga Kluba u Parlamentu BiH već nekoliko godina uporno (nažalost, i uspješno) opstruiraju donošenje zakona o zabrani djelovanja profašističkih organizacija i korištenja njihovih simbola.

U kontekstu spomenutih procesa može se zasigurno pretpostavljati, zašto ne i tvrditi, da će djelo dr. Fadila Ademovića *Četništvo i četnička propaganda u južnoslavenskim zemljama u Drugom svjetskom ratu* biti od izvanrednog značaja u kritičkom, objektivnom, prije svega u znanstvenom sagledavanju povijesne uloge sklopa problema koji proizlaze iz sintagme sadržane u naslovu obrađene tematike. Razotkrivanje te uloge dovest će i do jedino moguće povijesne istine, a ova, pak, omogućiti iznalaženja za sve tako važnog, vapijućeg povijesnog iskustva o četništvu i Draži Mihailoviću, koji ga personificira ■

Tomislav Išek

postupku usvojila Zakon o izjednačavanju prava četnika i partizana, jer se temelji na “istorijskoj istini” (sic!).

⁶ Mr. Siniša Globarević – Aleksandar Nastić, *Četnici – kratka istorija četničkog pokreta*. Beograd: 2004, 8.
